

ТЕРМІНОЛОГІЧНА МОДЕРНІЗАЦІЯ: ПОНЯТТЯ «ТРАНСПОРТНА ТЕРМІНОЛОГІЧНА МЕГАСИСТЕМА»

© Нікуліна Н. В., 2015

Сформульовано основні принципи побудови структурної моделі транспортної термінологічної мегасистеми з урахуванням методології системного підходу і прагматичних засад формування типових термінологічних систем споріднених галузей.

Ключові слова: українська мова, термінознавство, системний підхід, термінологічна система, термінологічна мегасистема.

The basic principles of developing a structural model of the transport terminological megasystem taking into account the methodology of systematic approach and pragmatic principles of forming standard terminological systems of related industries are summarized.

Keywords: Ukrainian language, terminology, systematic approach, terminological system, terminological megasystem.

Сучасне термінознавство має достатньо виражену теоретичну базу наукових поглядів і основних понять, однак завдяки постійним процесам прикладних досліджень галузевих термінологічних систем і новації дотичних гуманітарних наук з'являються новітні наукові концепції, що розширює спектр термінологічного апарату мовознавства.

Саме ці новаційні тенденції у вітчизняному термінознавстві останніми роками демонструють випрацювання нової і сучасної системи поглядів на фундаментальні поняття, на що вказує керівник відділу наукової термінології Інституту української мови НАН України В. Л. Іващенко: «На сьогодні розрізняємо 1) системно-структурне / традиційне, функціональне, когнітивне / гносеологічне термінознавство (парадигмальні напрями досліджень), 2) теоретичне, загальне, методологічне, галузеве, типологічне, порівняльне, семасіологічне, ономасіологічне, історичне, стилістичне, прикладне, перекладне, комунікативне, [лінгво]когнітивне, лінгвотехнологічне, зокрема комп'ютерне, фреймове, когнітивно-комунікативне, когнітивно-дискурсивне термінознавство, комп'ютерну термінографію, соціо[когнітивне] термінознавство (аспектуальні й крос-аспектуальні напрями досліджень), 3) структурно-функціональне, функціонально-когнітивне / когнітивно-функціональне термінознавство (крос-дисциплінарні напрями досліджень), 4) власне історіографію термінознавства (крос-парадигмальний напрям)» [3, с. 6].

На часі, на нашу думку, запровадити до наукового обігу метатермінології теоретичного термінознавства нове поняття – «термінологічна мегасистема» (велика система, надсистема). З огляду на те, що опікуємося проблемами транспортного термінознавства, то дефініція, яку ми пропонуємо має такий формат: **транспортна термінологічна мегасистема** – це велика обсягом складна єдність термінологічних систем як самоорганізованих складників, що мають власне

спеціальне призначення, однак взаємодіють задля виконання спільної мети – переміщення шляхами сполучення пасажирів і вантажів виробничого і невиробничого призначення [5].

Про актуальність створення подібного формату термінологічного утворення вже йшлося у науковій розвідці фахівців нафтогазової промисловості, де запропоновано механізми реального впровадження в усі царини газотранспортної системи України українськомовного фахового середовища, основними компонентами якого є єдине інформаційне поле (інтегровано розподілена база даних, що містить усю фахову інформацію) та єдине правове поле (взаємоузгоджений сукуп чинних державних та галузевих нормативних документів), в основу яких покладено поняття «єдина галузева термінологічна система [8].

Зауважмо, що термінологія транспортної галузі теж неоднораз була предметом наукових досліджень як в українському, так і в закордонному термінознавстві, про це свідчить реферативна база наукових розвідок, яку ми опрацювали. Загальна проблематика термінологічних досліджень останніх десятиріч стосувалась різних видів і підвидів транспорту: *авіаційного* (Г. Д. Басова, М. М. Бондарчук, З. У. Борисова, Ф. Р. Гешванд, Т. Б. Горохова, Е. А. Григорян, Г. І. Міськевич, М. М. Москальова, М. В. Новікова, Н. П. Пеньковська, Д. М. Сапіро, Л. Б. Ткачова, Л. В. Успенський, Л. А. Халіновська), *авіакосмічного* (О. М. Акмалдінова, Бахарлу Хаді, Р. О. Гільченко, Н. П. Демиденко, М. Б. Казачкова, І. М. Кубишко, Є. С. Угнаєв), *автомобільного* (Л. І. Воскресенська, В. Г. Захарова, А. А. Єфремова, Л. І. Леснічая, Т. Г. Мішина, Н. В. Нікуліна, О. І. Павлова, Х. С. Саїткулов, Н. П. Томасевич, Г. Б. Фогель, В. П. Шалімо), *залізничного* (С. М. Барак, О. А. Барташова, З. М. Булат, Е. Г. Ганиш, О. В. Демешкевич, С. А. Ісаєнко, О. П. Мосьпан, Т. О. Орлова), *морського* (І. В. Бондаренко, Б. Л. Богородський, О. А. Войцева, Л. В. Горбань, П. М. Карашук, О. Г. Козловська, Л. К. Жукова, М. В. Попова, Н. В. Полупанова), *трубопровідного* (М. Д. Гінзбург, Н. В. Горохова, С. М. Дорошенко, Р. М. Фролов, А. К. Сулейманова), *підіймально-транспортного устаткування* (Р. В. Ардовська), *суднобудування* (О. П. Лісагор, С. А. Павлова, Т. А. Штирбу). У лінгвістичній літературі також є низка праць, де належно приділено увагу лексиці транспортної тематики, зокрема про лексичні одиниці – транспортні реалії США, Франції, Польщі, Німеччини у своїх працях згадують І. Е. Коротаєва, Л. О. Манерко, С. А. Панкратова, І. М. Чіпан, С. А. Сафонкіна, Г. Д. Томахін, Ю. О. Чунтомова, К. Люцінські, А. Marckward, Н. Mencken.

Та все ж ще недостатньо узагальнено результати сучасних термінознавчих студій щодо стратифікаційних процесів у дослідженні науково-технічної мови взагалі і транспорту зокрема. Стратифікаційну структуру спеціальної лексики у своїх наукових розвідках неоднораз досліджувала Л. В. Туровська, вважаючи, що саме функційно-семантична стратифікація дає можливість у прошарку термінолексики царини функціонування крім власне науково-технічних термінів, виокремити й такі страти, як професіоналізми та номенклатурні назви [9]. Та все ж комплексних наукових розвідок, які б репрезентували повну ареальну картину вживаності транспортної лексики з чіткою вказівкою на галузеву приналежність, ми не зафіксували.

Стратифікаційні процеси в галузевих термінологічних системах не можливі без попереднього тематичного поділу лексики, тобто тематичної класифікації, яку виконують відповідно до предметно-тематичної близькості термінологічних одиниць. Стратифікацію й системність авіаційної термінології, що є складником транспортної термінологічної мегасистеми, розглядає в дисертаційному дослідженні Л. А. Халіновська, вичленовуючи в загальному масиві спеціальної лексики авіабудівників 12 тематичних груп, до того ж найбільші – зазначають ще й подальшого страти-

фікування. Наприклад, тематична група «Види авіації (повітряного флоту)» осягає три тематичні підгрупи: назви цивільної, військової та експериментальної авіації; тематична група «Види літальних апаратів» містить назви літальних апаратів як легших за повітря, так і важчих за повітря; тематична група «Будова (конструкція) та обладнання літальних апаратів» має дві підгрупи: терміни, що позначають будови літальних апаратів і терміни технічного оснащення; тематичну групу «Рух літальних апаратів» формують такі підгрупи: терміни, що позначають рух літальних апаратів, фігури вищого пілотажу та швидкості літальних апаратів. Науковець зазначає, що решта тематичних груп (зокрема, «Авіаційні галузі, організації, установи, служби», «Ведення бойових дій літальних апаратів», «Парашутна справа», «Персонал, який працює в авіаційній сфері», «Місця перебування літальних апаратів», «Авіаційні споруди», «Загальноавіаційні поняття», «Наукові дисципліни та поняття суміжних галузей знань, пов'язаних з авіацією») не має подальшого поділу на підгрупи. Воднораз Л. А. Халіновська актуалізувала твердження, що між тематичними групами авіаційних термінів немає чіткої межі, оскільки у процесі свого розвитку вони переходили з однієї групи до іншої, пов'язуючись різними парадигматичними відношеннями [10].

Тематичну класифікацію термінології дорожнього будівництва, дотичної до транспортної галузі знань, виконала у дисертаційній праці Н. П. Книшенко, виокремивши чотири тематичні групи назв для позначання: 1) теоретичних досліджень у галузі дорожнього будівництва; 2) дорожньо-будівельних матеріалів; 3) дорожньо-транспортних споруд; 4) засобів механізації для будівництва й ремонту автомобільних доріг. До прикладу, четверта тематична група – «Засоби механізації для будівництва й ремонту автомобільних доріг» – має такі підгрупи: 4.1. Машини для підготовчих робіт; 4.2. Машини для землерийних робіт; 4.3. Машини для ущільнювання ґрунтів; 4.4. Машини для вироблення й транспортування бетонних сумішей (бетонозмішувачі); 4.5. Машини для перероблення кам'яних матеріалів; 4.6. Сортувальне й збагачувальне обладнання; 4.7. Пальобійне обладнання; 4.8. Вантажопідіймальні машини; 4.9. Машини й обладнання безперервного транспорту; 4.10. Вантажно-розвантажувальне обладнання; 4.11. Машини для ремонтування й утримування всіх типів доріг; 4.12. Обладнання гідромеханізації [4].

Воднораз на особливу увагу заслуговує широкоформатний і комплексний аналіз складників транспортної термінологічної мегасистеми. Тому для уточнення і структурування ключового поняття «транспорт» звернімося до суто технічних видань. Великий політехнічний енциклопедичний словник трактує термін «транспорт» однозначно, а саме як галузь матеріального виробництва, що здійснює переміщення пасажирів і вантажів виробничого і невиробничого призначення [6, с. 542]. До того ж подальша структура транспорту полягає в поділі на *транспорт загального користування* (залізничний, річковий, морський, автомобільний, повітряний, трубопровідний), *промисловий транспорт* (внутрішньоцеховий, внутрішньозаводський і зовнішній). У словниковій статті окремо йдеться про перевезення людей, що здійснюється *транспортном загального користування, спеціалізованим пасажирським транспортом* (трамвай, метрополітен, тролейбус), *промисловим транспортом* (кліть, ліфт, лінвова й монорейкова дорога) і *транспортном особистого користування*.

Поділ транспорту на види розглядає майже кожне спеціалізоване видання, зазвичай беручи за аргумент різні наукові підходи. Так, у підручнику «Транспорт і шляхи сполучення» [7, с. 16] види транспорту поділено лише за геосферами – *наземний, водний і повітряний*. Автор підручника «Єдина транспортна система» І. Я. Аксьонов [1, с. 47] подає додатково такі різновиди транспорту,

як *магістральний, універсальний, дискретний, безперервний*. Однак зазначає, що, наприклад, *універсальним* є той же залізничний, морський, річковий, автомобільний, повітряний. Тобто, це не є номінування нового виду транспорту, а тільки додаткова класифікаційна ознака. Щодо назви *магістральний транспорт*, то цей термін досі не має однозначного трактування й найчастіше означає транспорт загального користування. *Безперервним* автор називає транспорт, де предмети перевезення переміщують у просторі безперервним потоком за допомогою різноманітних гнучких стрічок, шнеків, ескалаторів тощо. Видання «Єдина транспортна система і автомобільні перевезення» [2, с. 5] розширює номенклатуру назв транспорту, додаючи *міський, приміський, внутрішньорайонний, міжрайонний, міжміський, міжнародний*. Однак і це номінування цілком повторює традиційну класифікацію.

З огляду на викладене, беремо за основу побудови узагальненої моделі транспортної термінологічної мегасистеми поділ на види транспорту за геосферами, тобто складниками мегасистеми є термінологічні системи таких основних видів транспорту, як залізничний, річковий, морський, автомобільний, повітряний, гужовий, електричний, трубопровідний, а також засоби перевезення, шляхи сполучення, засоби керування і зв'язку, технічні пристрої, механізми і споруди, що забезпечують їхню роботу. Зазначене можна транспонувати в таку узагальнену схематичну модель, що ми вже попередньо розглядали як один із початкових варіантів для стратифікації термінології транспорту [5]:



Отже, графічна модель «Транспортна термінологічна мегасистема» або ж із лінгвістичної точки зору структурний склад лексико-семантичного поля «Транспорт» організаційно складний і

малодосліджений, і саме архітектоніка як спосіб поєднання всіх складників транспортної галузі людської діяльності в єдине ціле допоможе ґрунтовніше дослідити формування й розвиток лексичних одиниць для позначання реалій транспорту, допоможе в ретроспекційному і проспекційному описанні й аналізованні лексико-семантичних процесів української транспортної термінологічної мегасистеми та її підсистем, у випрацьовуванні наукових засад розв'язання різноаспектних проблем стандартування мови транспорту.

1. Аксёнов И. Я. *Единая транспортная система: Учеб. для вузов* / И. Я. Аксёнов. – М. : Высшая школа, 1991. – 383 с. 2. Афанасьев Л. Л. и др. *Единая транспортная система и автомобильные перевозки : Учебник для студентов вузов* / Л. Л. Афанасьев, Н. Б. Островский, С. М. Цукерберг. – М. : Транспорт, 1984. – 333 с. 3. Іващенко В. Л. *Історіографія термінознавства: метамова і структурні підрозділи* / В. Л. Іващенко // *Термінологічний вісник Міжнародної наукової конференції «Українська термінологія і сучасність», 23–25 квітня 2013 року.* – К. : Інститут української мови НАНУ, 2013. – Вип. 2 (1). – С. 5–2. 4. Книщенко Н. П. *Українська дорожньо-будівельна термінологія (структурно-семантичний аспект) : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова»* / Н. П. Книщенко. – К., 2013. – 203 с. 5. Нікуліна Н. В. *Поняття «термінологічна мегасистема» в сучасному термінознавстві* / Н. В. Нікуліна // *Термінологічний вісник Міжнародної наукової конференції «Українська термінологія і сучасність», 22–24 квітня 2015 року.* – К.: Інститут української мови НАНУ, 2015. – Вип. 2 (1). 6. *Политехнический словарь* / Редкол.: А. Ю. Ишлинский (гл. ред.) и др. – 3-е изд., доп. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2000. – 656 с. 7. Савенко В. Я. та ін. *Транспорт і шляхи сполучення: Підручник* / В. Я. Савенко, В. А. Гайдукевич – К. : Арістей, 2006. – 256 с. 8. Руднік А. А. та ін. *Єдина галузева термінологічна система : досвід створення та перспективи розвитку* / А. А. Руднік, М. Д. Гінзбург // *Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. праць [Відп. ред. Л. О. Симоненко].* – Вип. VI. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 79–83 (б). 9. Туровська Л. В. *Терміни та номени в науково-технічній сфері* / Л. В. Туровська // *Українська термінологія і сучасність : Зб. наук. праць [Відп. ред. Л. О. Симоненко].* – Вип. VI. – К. : КНЕУ, 2005. – С. 225–229 (б). 10. Халіновська Л. А. *Українська авіаційна термінологія: формування, структура і розвиток : дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова»* / Л. А. Халіновська. – К., 2014. – 393 с.